

УДК 94:[061.1:364.4-053.2](477).1924/1936

Л.В. Олянич

СТВОРЕННЯ ТОВАРИСТВА „ДРУЗІ ДІТЕЙ”

Стаття присвячена дослідженню створення Всеукраїнського товариства “Друзі дітей. Досліджено становлення організаційної структури первинної ланки товариства “Друзі дітей”, осередків на підприємствах та в установах. Авторка доводить, що вони мали статус регіональних об’єднань широкої громадськості без належної адміністративно-управлінської вертикалі, спираючись на принцип добровільності та власні органи самоуправління.

Ключові слова: товариство «Друзі дітей», безпритульність, діти, громадські організації, держава.

Статья посвящена исследованию создания Всеукраинского общества "Друзья детей". Исследованы становления организационной структуры первичного звена общества "Друзья детей", ячеек на предприятиях и в учреждениях. Автор доказывает, что они имели статус региональных объединений широкой общественности без надлежащей административно-управленческой вертикали, опираясь на принцип добровольности и собственные органы самоуправления.

Ключевые слова: общество «Друзья детей», беспризорность, дети, общественные организации, государство.

The article investigates the All-Ukrainian Association "Friends of Children." Investigated formation of the organizational structure of primary association "Friends of Children" centers in enterprises and institutions. The author argues that they had the status of regional associations of the general public without proper management and administration vertically based on the principle of voluntariness and own self-government.

Key words: Association "Friends of Children", homelessness, children, NGOs, state.

Метою¹¹ статті є з’ясування історичного досвіду формування громадських організацій для боротьби з дитячою безпритульністю в Україні 1920-1930-х рр.

Проблема статті. Дослідження роботи громадських організацій з подолання дитячої безпритульності у важкі часи 1920-1930-х років, управління діяльністю цих товариств дає змогу ефективно організувати боротьбу з безпритульністю у наш час.

Проаналізовано статистичні та архівні дані, періодичні видання 1920-х рр., а також сучасні дослідження.

Виклад основного матеріалу. Формування перших регіональних об’єднань відбувалося стихійно протягом другої половини 1923 р., а датою їх офіційного організаційно-функціонального становлення слід вважати 29 січня 1924 р., коли ЦКДД при ВУЦВКу розробила проект положення про осередки сприяння безпритульним дітям. Проект “Положення” став нормативною базою становлення громадської форми подолання дитячої безпритульності в Україні. Його ухвалив Головоцвх Наркомосу УСРР 7 лютого 1924 р.,

а весною того ж року була розроблена “Інструкція” стосовно організаційного оформлення регіональних об’єднань “Друзі дітей”. Вони мали структурно-функціональні ознаки: осередок, Рада осередків, Виконавче бюро ради. Отже, протягом другої половини 1923 - першої половини 1924 р. відбулося становлення організаційної структури первинної ланки товариства “Друзі дітей”, тобто осередків на підприємствах та в установах. Вони мали статус регіональних об’єднань широкої громадськості без належної адміністративно-управлінської вертикалі, спираючись на власні органи самоуправління та принцип добровільності.

Перші регіональні об’єднання, базуючись на архівних даних [9, Ф 264. – Оп. 1. – Спр. – 33арк. 20] почали з’являтися у 1923 р. На території РСФРР вони почали діяти з грудня 1923 р., а 14 лютого 1924 р. відбулися установчі збори загальнономіського товариства «Друзі дітей» м. Москви [7, с. 111]. Починаючи з другої половини 1923 р. освітянська громадськість та державні органи намагалися віднайти оптимальну форму взаємодії для подолання безпритульності дітей. З метою залучення громадських сил і засобів виникла ідея створення осередків охорони

дитинства при місцевих органах освіти. 29 січня 1924 р. Центральна комісія допомоги дітям при ВУЦВКу розробила проект положення про організацію осередків сприяння охороні дитинства (ОСОД), але в листі відповідального секретаря ЦКДД до Наркомохоронздоров'я УСРР йшлося про «...остаточне узгодження проекту положення про осередки «Друзі дітей» на підприємствах та установах». Проект положення про ОСОД фактично був теоретичною передумовою створення груп сприяння освітнім закладам у боротьбі з безпритульністю дітей, а розроблений ЦКДД виявився нормативною базою для організації саме товариства «Друзі дітей» шляхом заснування його осередків на підприємствах та установах. В архівному фонді товариства зберігся типографічний варіант «Положення про осередки «Друзі дітей» на підприємствах і в установах» [9, Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. – 116. – арк. 20], відтак можна говорити про те, що ідея створення громадських об'єднань сприяння державі щодо подолання дитячої безпритульності і бездоглядності виникла протягом літа 1923 р., а на початку січня 1924 р. була матеріалізована у вигляді проекту «Положення». «З метою оформлення безпосередньої участі трудящих в справі охорони дитинства і материнства, в боротьбі з дитячою безпритульністю і смертністю та сприяння органам Допдіт і відділам народної освіти, – зазначалося в проекті, – створюються осередки «Друзі дітей» на підприємствах і в установах». 7 лютого 1924 р. голова Головного управління соціального виховання НКО УСРР Л. Менжинська погодилася з проектом «Положення» в редакції ЦКДД. Інспекторський висновок Наркомосу фактично був своєрідною відомчою експертизою організаційної структури, мети і завдання осередків «Друзі Дітей».

Весною 1924 р. з'явився нормативний акт їх організаційного становлення – інструкція щодо оформлення осередків «Друзі дітей». Вона базувалася на принципах «Положення», яке схвалила ЦКДД. Так, Харківська губернська комісія допомоги дітям у травні 1924 р., «...згідно затвердженому ЦКДД при ВУЦВКу положенню», тобто покликаючись на офіційний документ, заснувала Раду осередків «Друзі дітей» з метою узгодження та керівництва їх роботою [9, Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. – 116. – арк. 87–88]. До неї входили представники губпомдопдіту, губвно, губздраввідділ, як фундатори, а її чільником був голова губкомдопдіту. Рада осередків мала Виконавче бюро, яке займалося повсякденною роботою, скликаючи раз на місяць спільне засідання представників державних установ та громадських об'єднань.

Створення та розвиток організаційної структури товариства «Друзі дітей» відбувалися протягом трьох хронологічних періодів: 1924–1926, 1927–1932, 1933–1936 рр. Протягом першого – масово виникали осередки, з'явилося «Положення» про осередки «Друзі дітей» та відбулося їх юридичне статутне оформлення. Другий період вирізнявся створенням центральних ор-

ганів правління, проведенням перманентної реорганізації структури внаслідок здійснення адміністративно-територіального поділу України. Третій – виявився періодом функціонального та організаційного занепаду всеукраїнського товариства «Друзі дітей».

В періодичних виданнях 20-х рр., особливо на сторінках журналу «Друг дітей» – друкованого органу товариства, зазначалося, що його регіональні об'єднання виникали стихійно [5]. Їх виникнення було соціально зумовлене, тобто створення осередків не випадковість, а законно-мірність, тому висловлювання стосовно стихійності свідчить про історичний факт відсутності якоїсь штучно вигаданої організаційної форми. Відбувався еволюційний процес становлення громадського об'єднання, яке прагнуло самодіяльності, але для цього бракувало коштів та визнання державою його юридичного статусу. Висловлювалися думки про необхідність збереження принципу їх «самодіяльності і самостійності», що забезпечував осередку його «життєздатність» [5, с. 7]. Заснування осередків на підприємствах та в установах після появи «Положення» та «Інструкції», тобто протягом першої половини 1924 р., відбувалося згідно напрацьованих принципів та організаційних форм, відтак елемент стихійності був нівельований. В одній з публікацій у перших числах часопису «Друг дітей» повідомлялося, що в м. Мелітополі, починаючи з 6 липня 1924 р., «стихійно» виникло 40 осередків, членами яких було близько 2 тис. осіб [5]. Ініціаторами їх створення були трудові колективи, профспілкові та комсомольські організації, отже вони виникали цілком організовано і масово.

Формування організаційної схеми функціонування громадського об'єднання «Друзі дітей» на підприємствах та в установах, а також координуючих структур – рад та виконавчих бюро, відбулося у 1924 році. Осередок вважався повноцінним, якщо його членами було не менше 15 осіб. Дотримуючись територіального принципу, представники осередків з власної або з ініціативи ЦКДД, скликали міські та районні конференції. Зокрема, 15 листопада 1924 р. відбулася конференція делегатів осередків «Друзі дітей» Свердловського району м. Одеси, учасниками якої були понад 200 їхніх представників [9, Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 114. – Арк. 24]. Вони визнали доцільним «...вивчити досвід роботи осередків всіх губерній України» [9, Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 114. – Арк. 30]. В Одеській губернії тоді налічувалося 287 осередків та 17795 членів, які обрали районне бюро для постійної роботи та Виконавче бюро районних осередків. 8 жовтня 1924 р. співробітник Головоцвиху НКО УСРР В. Арнаутов, виступаючи на I-му Всеукраїнському з'їзді працівників комісії допомоги дітям, наголосив, що дуже активно «...розвивається робота товариства у вигляді осередків «Друзі дітей» [9, Ф. 283. – Оп. 1. – Спр. 101. – Арк. 20]. Зазначу, що всеукраїнського товариства юридично і фактично

восени 1924 р. не існувало, позаяк тривав процес регіонального оформлення організаційної структури, основу якої становили осередки та обрані ними представницькі керівні органи. Вони виникали у Ново-Миколаївському районі Запорізької округи [2], у С.-Костянтинівському районі Шепетівської округи [4], а також в інших районах. Деякі районні бюро намагалися запровадити «Положення про сільські осередки «Друзі Дітей», яке зазвичай розробляли самотужки, позаяк у жовтні 1924 р. не було єдиних статутних вимог та форм. Так, на Поділлі восени 1924 р. норми і принципи «Положення» стали юридичною підставою для заснування сільських осередків. Передбачалося створення осередків «Друзі дітей» в кожному селі за ініціативи Комітетів незможних селян (КНС), сільських рад та партосередків, керівним органом яких виявилася традиційна форма – президія з 5 осіб, яку обирали на зборах [9, Ф.283. – Оп. 1. – Спр. 114. – Арк. 7].

У жовтні 1925 р. при ЦКДД було засновано оргбюро «Друзі дітей», яке очолив О.Л. Яковенко, але воно займалося практично підготовкою всеукраїнського з'їзду. Статистичними даними про загальну кількість осередків тоді не дуже переймалися. Наприклад, за даними О. Яковенко у серпні 1925 р. було 4377 осередків та 392304 члени [8], а в матеріалах, підготовлених для В. Арнаутова, зазначалося, що на 1 жовтня 1925 р. існувало 4377 осередків та 392304 члени [9, Ф. 264. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 65], ніби не було ніякого руху щодо їх створення або ліквідації. Після перереєстрації, яка проходила наприкінці 1925 р., кількість осередків зменшилася на одну третину. На 1 січня залишилося 3593 осередки та 219 тис. членів, а 1 травня 1926 р. 3803 та 234 тис. членів [8, с. 4]. Необхідно зазначити, що в установах і закладах залізничного і водного транспорту, а там діяло 305 осередків з 39 тис. членів, координацією їхньої роботи займався Український Червоний Хрест. Перереєстрація, якою займалося оргбюро «Друзі дітей», сприяла «очищенню» рядів, виявленню формальних осередків, які обмежувалися лише сплатою внесків і не боролися з подоланням безпритульності. 1 жовтня 1926 р. в Україні було 4968 осередків та 289 тис. активних членів [9, Ф. 264. – Оп. 1. – Спр. 10]. Відсутність уніфікованої системи статистичної звітності унеможливлювала повний і вичерпний підрахунок кількості осередків та членів. «Перереєстрації осередків «Друзів Дітей» ні в 1924, ні в 1925 р., – наголошувалося в листі кореспондента журналу «Друзі дітей» з м. Ромни, – уважно не проводилось з великими труднощами О.К.Д.Д. одержали відомості по місту, де налічується 30 осередків. Що торкається села, то облік членів до цього часу вираховується по старим відомостям. Міське виконавче бюро Д.Д., не дивлячись на довгий час свого існування на протязі майже року з труднощами скликалось на чотири засідання, після чого зовсім захворало, і в сучасний момент ніякої роботи не проводить»

[3, с. 33]. Село, як свідчать листи «диткорів», виявилось «...недостатньо охоплене впливом товариства» [1, с. 34]. Таке формальне організаційне становище осередків «Друзі дітей» спостерігалось у 1926 р. в селах Киянського району Ніжинської округи, хоча районне товариство допомоги безпритульним дітям виникло у 1924 р. «Фактично Райтовариство «Друзі дітей» приступило до роботи з березня б. р., – наголошував дописувач Петрович. – До складу нового Правління ввійшли нові, активні товариші й почали енергійно братись до роботи – вербувати членів, про проблему роботи, про мету й завдання т-ва «Друзі дітей» і про дальнійший план праці, а також було переобрано Райвиконбюро та вибрані делегати на окрконференцію» [6, с. 38–39].

Формування певної системності в діяльності регіональних об'єднань товариства «Друзі дітей», припадає на липень 1925 р. Саме тоді учасники наради керівників допідіту визнали доцільним створення всеукраїнського товариства, юридичне оформлення якого відбулося 11 березня 1926 р., коли Центральна міжвідомча комісія в справах товариств та спілок при НКВС УСРР зареєструвала статут Всеукраїнського товариства «Друзі дітей». Його оприлюднення на сторінках періодичної преси свідчило про завершення першого періоду організаційного оформлення управлінських структур цього громадського об'єднання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В Україні 20-30-х рр. ХХ ст. була створена і діяла система державних та громадських організацій, які переймалися проблемами, маючи густу мережу соціально-виховних установ. Протягом другої половини 1923 - першої половини 1924 р. відбулося становлення організаційної структури первинної ланки товариства «Друзі дітей» на підприємствах та в установах. У липні 1925 р. відбулося формування системності в діяльності регіональних об'єднань товариства «Друзі дітей». 11 березня 1926 р. був зареєстрований статут Всеукраїнського товариства «Друзі дітей», що свідчило про завершення створення цього громадського об'єднання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич О. Наша работа / Гуревич О. // Друг детей. – 1926. – № 2.
2. Курцер Работа на селе // Друг детей. – 1925. – № 6.
3. Листування інструктора // Друг детей. – 1926. – № 2.
4. Міцельська Л. Як працюють осередки ДД по С.-Костянтинівському районі Шепетівської округи // Друг детей. – 1925. – № 9.
5. Міцельська Л. В. Ячейки друзей детей // Друг детей. – 1925. – № 1.
6. Петрович. Работа сільосередків «Друзів Дітей» (В Іченському районі на Ніжинщині) // Друг детей. – 1926. – № 8–9.

7. Софинов П. Г. Из истории борьбы с детской беспризорностью // Вопр. истории КПСС. – 1966. – № 8.
8. Яковенко О. Ячейки «Друзей детей» на Украине (итоги и перспективы) // Друг детей. – 1926. – № 8–9.
9. ЦДАВО України.